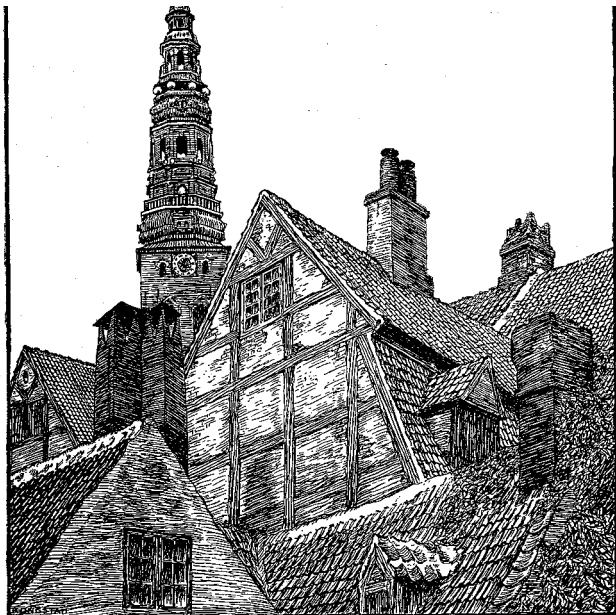

HANS KYRRE OG H.P. LANGKILDE

BYENS SKOLE

KØBENHAVNS KOMMUNALE SKOLES

HISTORIE

GYLDENDALSKEBOGHANDEL— NORDISK FORLAG—
KØBENHAVN—MCMXXVI

INDHOLD

	Side
FORORD	7
FRA REFORMATION TIL PIETISME	
1. Den ældste kommunale Enhedsskole	10
2. Byens Skrive- og Regneskole	19
3. Private Skoler	29
4. Skolemestrenes Kaar i det 17. Aarhundrede	31
5. Kongens og Byens Børnehuse	36
DET ATTENDE AARHUNDREDE	
1. En Storstad uden Skoleordning	49
2. Pietismen og dens Skoler i København	59
3. Bækkenet ved Kirkedøren	80
3. Under Skoleaaget	86
4. Skolehus og Lærerbolig	111
5. Skolegang og Lærdom	128
6. Rationalismens Skoler	145
Industriskolen	145
Filantropismens Skoler	162
8. Gammel og ny Tid mødes	171
DET NITTENDE OG TYVENDE AARHUNDREDE	
1. Skolereglementet af 1814	213
Reglementets Tilblivelse	213
Reglementets Indhold	224
2. Under det gamle Skolereglement	230
De første Aar	230
Den indbyrdes Undervisning	236
Kritik og Reform	245
3. Samling og Vækst	260
4. Fra Fattigskole til Folkeskole	269
5. Den københavnske Skoles Enhed	287
Den pædagogiske Enhedsskole	287
Den private højere Skole	297
Den administrative Enhed	311
SLUTNING	317

1. DEN ÆLDSTE KOMMUNALE ENHEDSSKOLE

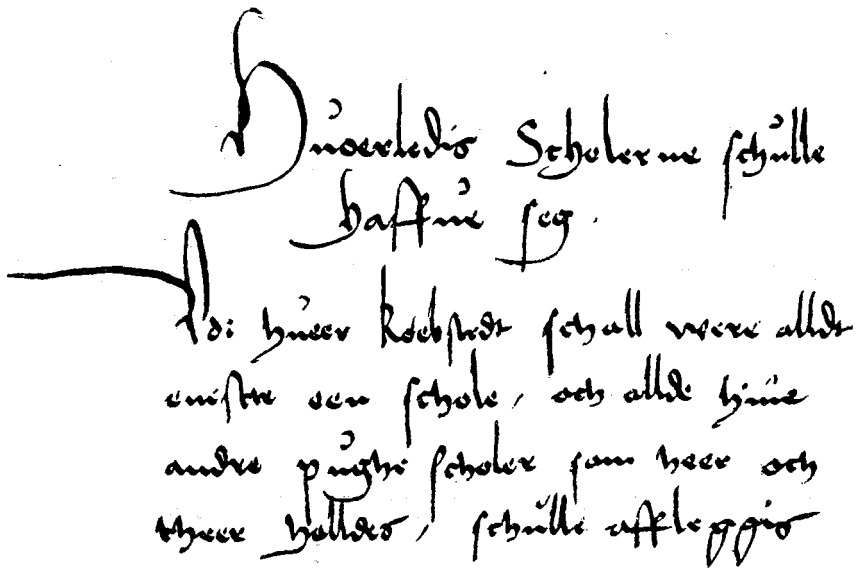
Den københavnske Skoles Historie fra Reformationen til - Opbyggelsen af den offentlige Enhedsskole ved Lovene af April 1903 og 20. Marts 1918 giver et tydeligt Billede af Ideernes Kredsløb, som det overalt tegner sig i Historiens Gang. En af den mellemliggende Udvikling vil derfor komme til at forme sig i Beretninger om Traade, der tvindes for atter at tabes, glemmes for paany at findes og knyttes sammen, - om spild af Kræfter og forgæves gjort Gerning, just fordi selve Tiden var uhistorisk og ikke evnede at holde Rede paa egne Traade og Tanker.

Men samtidig vil den ogsaa blive et nyt Vidnesbyrd om, at ethvert betydeligt Indsæt paa Aandens Omraade bærer Livskaften i sig, at gennem de tilsyneladende spildte Kræfter udvikler sig den uforgængelige Ide.

Den lutherske Folkeskoles Grundlov er *Kirkeordinansen af 1537*. I dens Bestemmelse af, "huorledis Skolerne skulle haffue sig", hedder det:

"Udi hver Købstad skal være aleneste een Skole, og alle hine andre Pugeskoler, som her og der holdes, skulle aflægges. Saa skal hun deles i flere adskillige Lectier, at der kan gøres Skelned paa Børnene.

Ikke skal der heller andet læres i dennem end Latine. fordi latine Skoler fordærves gerne af de danske og tyske Skoler."

 Discipulis Scholæ sue schulle
 haffne seg.
 Idi huer kochpæd schull være alldt
 emfste sen schole, och alldt hime
 andre p'ngte scholer sam heer och
 theer haldes schulle affleggis

Fascimile af Odense-Teksten til Kirkeordinansen af 1537.

Ingen senere Lovparagraf har saa afgørende fastslaaet *Enhedsskolen* som Princip, og med den ophæves da ogsaa for en Tid de kaotiske Skoletilstande, der i København som overalt i Landet havde raadet før Reformationen.

Den "eneste Skole" i Hovedstaden skulde herefter være *Vor Frue latinske Skole* 1). Det er en offentlig Skole, der fra først af giver alle Disciple lige Adgang, Adelsmandens Søn saa vel som den fattige Borgers. Den bygger paa en *Grundskole*, hvori Eleverne modtager Undervisning i de første Kundskaber fra Abc-Læsning og Luthers Katekismus til Begyndelsesgrundene i Latin. Indtil deres 12. Aar gaar de i denne Afdeling, der bærer forskellige Navne: Abc-Lejsen, Sinkelejsen, Donatlejsen, og Disciplene nævnes herefter som: Abcdarii, Sinker eller Donatister.

Kirkeordinansen bestemmer herom saaledes:

"Den første Lektie maa være for dennem, som lære Abc, og

1.) Det er ikke Stedet her at give en Fremstilling af "Metropolitanskolen"s Historie, men kun at føje den ind som det første Led i vort *offentlige Skolevæsens Organisation*. Denne Forbindelse har ikke tidligere været paavist, mens Skolens Historie for øvrigt findes grundigt fortalt, især i *Dalbergs* og *Plums* store og smukke Værk: *Metropolitanskolens Historie gennem 700 Aar*. Kbh. 1916.

som lære at stave ABCD-Børn skulle lære at læse af de Bøger, der med ABCD etc. indeholde *Pater noster*, *Credo*, de 10 "Budord, Daabens og Naduardsens Ord, med andre saadanne Børnebønner" ; og om Aftenen skulde "de gaa hjem med to Gloser".

I Donatlektien gik de videre med Latinen: "Læsesinker, som ere komne af ABCD-Bogen og have lært noget saa hen at læse, de skulle have Donatum og Catonem. Ja, Catonem skulle de lære at læse, men Donatum at tyde Ord for Ord Under dette skulle de og hver Dag skrive og vise deres Skrift, og de skulle desligeste og vises om Aftenen hjem med to Gloser."

Disse Krav falder nogenlunde sammen med dem, der senere stilledes i de første Almueskoler; fattige Borgere kunde ved at sende deres Børn i Sinkelektien skaffe dem det Maal af Kundskaber, som Kirken krævede. I en senere Tid bliver Elementærskolen dog i saa høj Grad den egentlige Latinskole til Besvær, at eri Adskillelse maa finde Sted. Den 4. Oktober 1667 enedes Ærkebiskop Hans Svane og Skolens Kuratorer (Københavns Magistrat) om, at der ikke skulde gives Klæder til flere end 50-60 Disciple i Sinkelektien, "og eftersom de fleste Sinker befindes ikkun at være Skolen *oneri*, og, naar de have faaet Klæderne, da gemenlig en Skolen igen at forløbe, saa at derfor, før de bekomme Klæder eller dertil skrives, da saa mange som befindes ikke at have *ingenia* eller at være uflittige, skulle til Spindehuset udsendes."

Først i 1739 lykkedes det dog at faa Sinkelektien endelig nedlagt; i 1756 nedlægges ogsaa "1. Lektie", saa Skolen derefter kun havde de 7 øverste Lektier tilbage. Hermed bortfaldt den bredt *folkelige* Grund, som Latinskolen oprindelig byggede paa. Det var den katolske Klostertanke, der Reformatorerne ubevidst havde listet sig med ind over Ny tidens Tærskel: Undervisningen er vederlagsfri, og Skolen forsyner de fattige Disciple med Føde, Klæder og Husly og giver dem Del i de milde Gaver, som "Guds Børn" fremdeles ofrer dem, der for det hellige Studiums Skyld har forsaaget Verden.

Ved *Udskillelse af Disciplene* til en højere Undervisning fastsætter Kirkeordinansen omtrent de samme Alderstrin som Skoleloven af 1903. Den 67. Artikel siger herom følgende:

” ... Desligeste skulle og Skolemestrene med al Flid agte deres Disciples Nemme og altid, naar Børnene ere over deres *tolvte Aar* [vor Mellemskolealder!] give Forældrene i Tromaal tilkende, hvilke af sine Studeringer Jntet synes at blive forbedret, at de i Tide maa sættes andetsteds hen til ærligt Embede [o; Haandværk]. Men hvilke de fornemme at have godt Nemme, dem skulde de holde i Skolen indtil deres *sekstende Aar* [vor Gymnasiealder!]

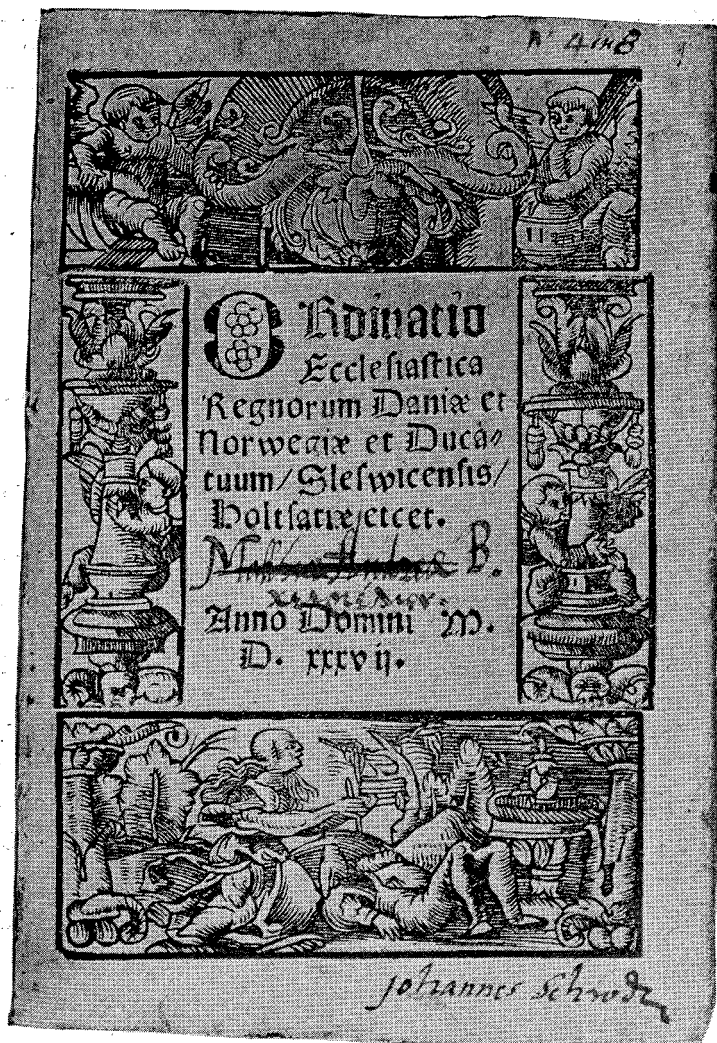
Men fra det samme Aar skulde de se grandgivelig til, hvilke der kunde til Gavns dele med andre, hvad de af deres Studeringer have faaet, og de, som synes det at kunne gøre, de skulle ofres Herren og forskikkes til almindelig *studio*, enten paa sin egen eller og Meenhedens Bekostning. Men de, som det ikke til Gavns saa vel skulde kunne gøre, de maa tages af Skolen og sættes til ærlig, verdslig Embede.”

I de første 200 Aar efter Reformationen fandt ingen *Optagelsesprøve* Sted. En saadan indførtes først ved Forordningen af 23. Juli 1756, - og hermed forsvinder den sidste Rest af Latinskolens "Elementærskole" . Gennem alle disse Aar var *Vor Frue latinske Skole* en Fattigskole - i Lighed med de senere Kirke- eller Fattigskoler, der under Pietismens Indflydelse blev oprettet i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede. Fra denne Tid gik Elevtallet i Vor Frue Skole da ogsaa meget stærkt tilbage, og endnu større blev Tilbagegangen, da den ovennævnte Forordning af 1756 gav Paalæg om ubegavede og fattige Disciples Udvisning.

Og endelig, med Skolens Genrejsning efter Branden 1795, hvorefter det gamle Lektiesystem skrinlægges og Disciplenes Sangopvartning i Kirkerne ophører, forsvinder Latinskolens sidste Rest af Fattig- og Almueskole;.

Det er Københavns Magistrats særlige Indflydelse paa Styret af Vor Frue latinske Skole, der bringer den ind under Skildringen af Hovedstadens offentlige Skolevæsen som første og ældste Led i dets Organisation.

Ved det københavnske Kapitels Nedlæggelse efter Kirkeordningen mistede Skolen alle sine Indtægter, og for at skaffe Midler til dens Fortsættelse blev det ordnet saaledes, at Byens Sognekirker skulde udrede Omkostningerne. Paa denne Maade blev Skolen stillet under *Magistratens* Varetægt, hvilket Forhold er ganske enestaaende, da Landets andre Latinskoler var uafhængige af deres Kommuner og opretholdtes af deres egne fra gam-

Titelblad af den latinske Kirkeordinans.

mel Tid erhvervede Indtægter. Paa Grund af dette Afhængighedsforhold til Magistraten blev Skolen fra først af betragtet som noget lavere i Rang end Katedralskolerne og blev først i 1604 sideordnet med disse. Det er da ogsaa betegnende, at det første Møde, hvor Beslutning skal træffes om Fremskaffelse af

Midler til en ny Skolebygning, finder Sted i *Borgmesterens*, Peder Jensens Stue, Aar 1548. Til Stede er Kirkeværgerne for Byens 3 Sognekirker, *Vor Frue*, *Helliggejst* og *St. Nikolaj*. "Og da bleveendrægtig saa bevilget, besluttet og samtykt, at naar Behov gøres at bygge og forbedre noget paa den almindelige Skole paa vor Frue Kirkegaard ... da skal alle 3 Kirkerne dertil hjælpe udaf Kirkens Rente udi saa Maade, at naar Summen er takseret paa, hvad Bygning og Bekostning som da gjort er paa den eller den Tid", da skal Frue Kirke betale 41 pCt., Hellig gejst 35 pCt. og Nikolaj Kirke 24 pCt. af Omkostningerne.

Efter denne Overenskomst er man saa gaaet i Gang med en grundig Istandsættelse af den gamle Skole. Men 20 Aar efter er med Undtagelse af "den gode Doctor Niels Hemmingsen og Niels Læsternager" - alle de døde, "som overvare denne Contract" , og Kirkerne rejste Indsigelse imod at betale, hvad de skulde.

Der blev da d. 11. Januar 1569 i Superintendenten *Hans Albritsens* Stue holdt en ny Forsamling "paa en venlig Contract imellem alle disse 3 Kirkers Værgere og Forstandere". Til Stede er paa Byens Vegne Københavns Borgmester, *Marcus Hess*, og følgende Raadmænd: Oluf Hammer, Mads Skriver, Hans Olufsen, Christoffer Monsøn og Laurids Olufsen; blandt Kirkeværgerne desuden Dr. Albert Knoppert og Mester Lauritz Madsen Bøsestøber, Raadmand (Vor Frue), Richardus Hoffmand og Frantz Ibsen (Helliggejst) , Henrik Møsin og Albrit Albritsen (St. Nikolaj), og endelig Mester Hans Tomrnisen, Provst og Sognepræst til Vor Frue Kirke, med sine tvende Kapellaner, samt Mester Jacob Nielsen, Sognepræst til St. Nikolaj, med sin Kapellan, Hans Skonning. Doktor Niels Hemmingsen og Niels Læstemager har givet Møde som Vidner i Sagen, og da Mester Lauritz kan fremlægge Genpart af den oprindelige Kontrakt og desuden af sine Regnskaber bevise Rigtigheden af den gamle Overenskomst, indgaar samtlige Kirkers Værger paa at godkende Forpligtelsen for sig selv og deres Efterkommere.

Magistratens Overvægt i den anselige Forsamling er i alt Fald talmæssig set stor. En anden Ejendommelighed, som ikke er uden historisk Interesse til Belysning af Reformationstidens Nydannelser, er den *U n g d o m*, der præger de høje Embeders Indhavere. Biskop *Hans Albritsen*, der berømmes for sit "ven-

lige og omgængelige Væsen" var kun 35 Aar gammel, da han i 1560 afløste Peder Palladius som Superintendent over Sjællands Stift. Faa Maaneder efter ovenomtalte Møde døde han, 44 Aar gammel. Københavns Borgmester, *Marcus Hess*, er et Aar yngre end Biskoppen. 1564 blev han Raadmand og 1565 Borgmester. Han døde i stor Armod 1590. Yngst af dem alle er Præ-

sten ved Vor Frue, Salmedigteren *Hans Thomesen* ("gamle Hans Tommisen"!), han er født 1532, blev 29 Aar gammel Sognepræst ved Københavns Hovedkirke, "Sjællands Stifts øverste Provst" (i Søkkelund Herred, som hørte til København) og Bispens Medhjælper. Naar den ny Tid, disse Mænd staar som Udtryk for, saa lidt kom til at præge den Skole, der var dem underlagt, skyldes det vel blandt andet Tidens almindelige Armod.

Ved senere Bestemmelse henlagdes Latinskolens Økonomi under to af "*de 32 Mænd*". Hver Helligtrekongers Dag reviderede de Skolens Regnskab, og de traf Bestemmelse om Fordeling af *Legater*, om Uddeling af Klæder og Sko. Betalte Folk ikke den fastsatte Ligtakst til Skolen, skulde der klages over dem til "Borgmester og Raad".

I 1739 udgik en alm. Forordning om, at Forvaltningen af Latinskolerne Kapitaler skulde høre under Magistraten, Provsten og Sognepræsten, under Rektors Opsyn, men saaledes, at Regnskaberne skulde indsendes til Stiftsbefalingsmændenes og Biskoppens Godkendelse.

Københavns Magistrat paaberaabte sig imidlertid sine gamle Rettigheder og klagede over Bestemmelsen, og ved Kongebrev af 5 .. Febr. 1740 fik den Medhold: Regnskabsforholdene ved Vor Frue Skole skulde forblive som hidtil, saa at Magistraten i Forening med Sjællands Biskop selv beholdt Direktions- og Decisionsmyndigheden i Regnskabsvæsenet. En af Borgmestrene havde i sit Værge Skolens Kasse og modtog af Rektor de Penge, der hvert Aar tilflød Skolen fra Vielser og Begravelser. Paa Raadstuen stod en jernbunden Kiste, hvori baade Skolens egne Værdipapirer og Legat-Obligationerne opbevaredes; til Kisten var der 3 Nøgler, som fordeltes mellem Overpræsidenten, den ældste Borgmester og den, der forestod Kuratelet. Efter Anordningen skulde dette være en studeret Borgmester.

Ogsaa i det almindelige *Tilsyn* med Skolen har Magistraten Del.

Magistratens Tilsynspligt ses første Gang omtalt i Kongebrev af 7. Marts 1574 til Biskop Povl Madsen og Dr. Niels Hemmingsen:

" .. , Paa det, alting tilbørligen maa tilgaa, bede vi eder og begære, at I rette eder efter aarligen med nogle af Borgmestre og Raad samme [Skole udi vor Kjøbstad Kjøbenhavn] at visitere, krævende flittig Indseende, at Skolebørn der samme Steds udi boglige Konster øves og forfremmes".

En Tilsynspligt af mindre højtidelig Art udøvede Magistraten, naar der hvert Aar paa Mortensdag ved en Skolefest uddeltes Penge, Klæder og Sko til Disciplene. Her skulde den yngste Borgmester, som man vel forudsatte ikke vilde virke alt for trykkende paa Munterheden, sammen med den ældste Raadmand som tilbørlig Modvægt være til Stede. To af Mesterlektiens Disciple besørgede Festtalerne.

Ogsaa ved *Embedsbesættelser* søgte Magistraten' at gøre sin Indflydelse gældende, men da den hertil næppe havde fuld Lovhjemmel, medførte det undertiden Strid med Skolens Leder, ligesom der heller ikke sjældent opstod Stridigheder om Regnskabsvæsenet.

Ved Struensees Kabinetsordre af 3. April 1771 afsattes Magistraten og "de 32 Mænds" Kollegium, og Skolens Kuratel overgik til "Direktøerne for det publiqve Væsen i København"; men allerede ved kongl. Reskript af 1. Oktober 1772 genindførtes den tidligere Ordning, der stod ved Magt, indtil Bestyrelsen af Skolen i 1805 gik over til "Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler." Hermed ophører Københavns Magistrats mere end 250 aarige Andel i Styrelsen af Byens ældste Skole.

7.

2. BYENS SKRIVE- OG REGNESKOLE

VOR Frue latinske Skole var efter hele Kirkeordningens Aand en folkelig Skole. Men i Skolespørgsmaal som andensteds svigtede Aandens Redebonhed, og i umiddelbar Fortsættelse af Kirkeordinansens Bestemmelse, at der "udi hver Købstad skal være aleneste een Skole", følger Eftergivenheden overfor de aristokratiske Krav, der overalt i disse gamle Love brydes med de folkelige.

De synes ikke saa meget at udspringe fra den gamle Adel, der ved de præstelige Embeders Værdifald har mistet sin tidligere Interesse for Skolen, som fra Kredse indenfor det velhavende Borgerskab. Man ønskede her en Undervisning, der mere end Latinskolens tog Sigte paa det praktiske Livs Krav, og var villig til at betale, hvad den kostede. Kirkeordinansens Forbud er da ogsaa alene rettet mod de private "Pugeskoler", og Magistraten faar Ret til at oprette offentlige Borgerskoler. Kirkeordinansen siger herom i sin 67. Artikel:

"Skriveskoler, som mandennem kalder, for Dreng og Piger og andre de, der ikke due til at lære Latine, maa Øvrigheden forsørge. Dog skulle Forstanderne til samme Skoler se til med, at sand Gudfrygtighed maa samme Børn saa efterhaanden indgydes og indgrundes af Børnelærdommen."

Forbilledet for disse Borgerskoler er som saa meget andet i denne Lov hentet i Tyskland, hvor der allerede fra Midten af 14. Aarhundrede i de større Handelsbyer fandtes Læse- og "Skriveskoler, som i Modsætning til Latinskolerne kaldtes "tyske Skoler", fordi Undervisningen i dem foregik paa Modersmaalet. I Tilsvar hertil faar vi herhjemme Navnet "Byens danske Skole."

Allerede i Christian II.s Love viser sig et saadant Hensyn til

Borgernes Krav: Børn skal "først lære Pater noster, Ave Marie og Credo paa Dansk" og dernæst "at læse og skrive paa Dansk". Borgerbørnene skal lære et Haandværk "og at regne ... førend de give sig til Købmandsskab."

Af ovenanførte Bestemmelse i Kirkeordinansen fremgaar det da ogsaa, at der i den katolske Tid har eksisteret Skriveskoler her i Landet, men tillige, at nogen stor Anseelse har de ikke nydt.

Nu tillades det altsaa Øvrigheden at tage Sagen i sin Haand, og den har rimeligvis straks taget Opgaven op.

Der gaar dog en Snes Aar, før vi møder det første Spor:

I 1560 udkommer der "en ny konstig Regnebog", forfattet af *Anders Olsen*, "som holder Regne- og Skriveskole udi Kjøbenhavn." Andet vides der ikke om ham.

Men i 1599 kommer der en Skoleholder til Kjøbenhavn, som sætter sig dybere Spor, og hvis Liv vi i Hovedtrækkene kan følge gennem en Aarrække: Det er *Peder Pedersen Trellund*, af den kendte Trellundslægt fra Ribe. Hans Historie har san megen større Interesse, som han ikke blot er den ældst kendte Skoleholder i Kjøbenhavn, men en af de første, der vides lidt Besked om i Danmark overhovedet.") Hans Fader *Peder Trellund* nød stor Anseelse i Hjembyen Ribe, og var han end ikke, hvad man i Embedsverdenen kalder en "Springer"; opnaede han dog med Aarene store Stillinger indenfor Borgerskabet: i sit 66. Aar blev han Raadmand, i sit 71. Hospitalsforstander, og Opkræver af "Sagefaldet"2) da han var 80. Endnu i sit 89. Aar deltager han i RaadetsForhandlinger. Han døde d. 12. August 1594 i en Alder af 104 Aar.

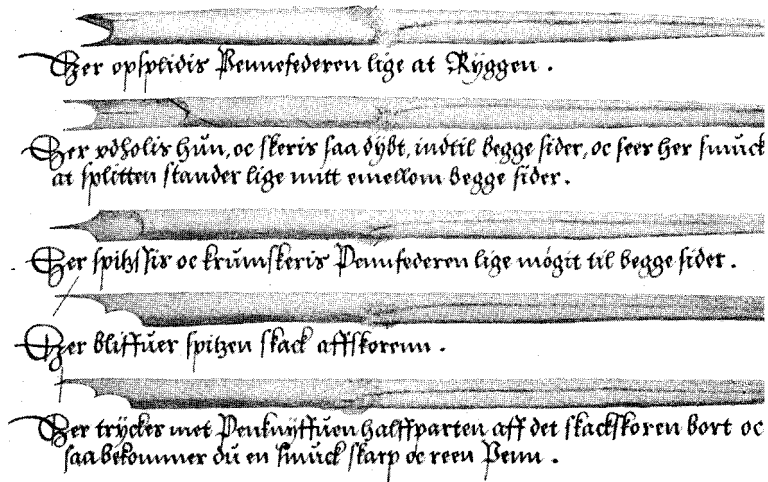
Peder var den ældste af 5 Sønner; hans Fødselsaar kendes ikke, og saa længe Faderen levede, vedblev han at hedde "unge Peder Trellund". I 1581 blev han Skoleholder i Ribe, og Aaret efter giftede han sig. Hans Skole var regnet for en af Tidens bedste: Ikke blot de velhavende Borgere i Byen, Biskoppen og

1) Til Sammenligning kan anføres, at i *Helsingør* med sine velbevarede Arkivalia begynder de ældste Beretninger om Byens Skoleholdere o. 1632. Se *Laurits Pedersens Bog: Almueundervisning i en dansk Købstad* (Kbh. 1909) S. 37 f. - Fra *Ribe* kendes en Skoleholder, der holdt Skriveskole fra 1559-81 (j fr. Sm! t. jydsk Hist. og Topografi I B. S. 223).

2) Pengebøder .

andre Embedsmænd, men ogsaa udenbys boende sendte ham Børn til Undervisning. En stridbar Mand var han, ikke altid behagelig for sine nærmeste Omgivelser, men han vidste at holde sig paa en god Fod med Magthaverne: 1586 erhvervede han sig et Kongebrev, der fritog ham for "Skat, Hold, Vagt og al anden borgerlig og Bys Tyng".

1590 bringer han sig i Erindring hos den udvalgte unge

Pennens Tilskæring. (Efter Trellunds "Skrivekunsten", kgl. Bibliotek).

Konge, Christian IV., ved at sende ham et haandskrevet Værk, kaldet "Skrivekunsten". Det er udfærdiget paa Pergament, elegant og sirligt udstyret. Han kalder sig heri "Borger og Skoleholder i Ribe".

Belønningen udeblev ikke. Under 10. Marts 1591 tilstaas ham 30 gamle Daler aarlig, som skal betales ham af Lensmanden paa Riberhus. I Brevet hedder det, at Kongen har erfaret, "at han der samme Steds [i Ribe] skal have anrettet en skjøn og konstig Skriveskole, hvorudi han under'vis,er og forfremmer Ungdommen udi adskillige smukke og bekvemme Haandskrifter".

Understøttelsen gives ham "for at han desbedre kan blive ved at holde samme Skole ved Magt" ..

Regeringen vedblev at holde øje med han, Virksomhed, og

i 1599 kaldes han til København - ved et Kongebrev af 22. Marts:

"Vi Christian etc. gøre alle vitterlig, at eftersom denne Brevviser Peder Trellund haver lovet og sig paataget at ville holde en Skriveskole her udi vor Kjøbstad København og Ungdommen til at skrive og regne informere og optugte, da paa det han i nogen Maade med Underholdning maa forsørges, haver vi naadigst undt og tilladt, ... at forskrevne Peder Trellund maa her af vort Slot København til hans Underholdning s Behov bekomme $\frac{1}{2}$ Læst Rug og 1 Læst Byg aarlig, til saa længe vi anderledes derom tilsigende s vorder" etc.

At Udnævnelsen sker gennem et Kongebrev, betyder ikke, at Københavns Magistrat er sat ud af Spillet. Biskoppen i Ribe, Peder Jensen Hegelund, omtaler i sin Dagbog under 4. April s. A., at han i København har forhandlet med Kongen og *Magisimien* om Peder Trellunds Forflyttelse. Rimeligvis er han da samme Aar rejst til København, og han bliver her Bestyrer af den Skole, der kommer til at bære Navnet *Bgens danske Skole*; den havde til Huse i Trellunds Gaard, vesten for Raadhuset. Det lykkedes ham ogsaa i Hovedstaden at holde sit Ry oppe: i 1606 s-endes en adelig Dreng, Hans Krabbe, til "Peder Trellunds <forfemmede tyske og danske Skole", det er første Gang, man ser et adeligt Barn herhjemme søge Undervisning udenfor Latinskolen.

Peder Trellund var da heller ikke nogen helt almindelig Skrivernester; med sin Undervisning forbandt han en Virksomhed, der gik i mere kunstnerisk Retning. Allerede Pergamentet fra 1590 vidner herom, og i Roskilde Domkirke findes der en smuk Marmortavle over den senere Biskop H. P. Resens første Hustru, som han har "skrevet og poleret"; i Jylland findes baade Ligstene og Altertavler fra hans Haand. Ifølge Biskop Hegelunds Optegnelser døde han 28. Jan. 1612.

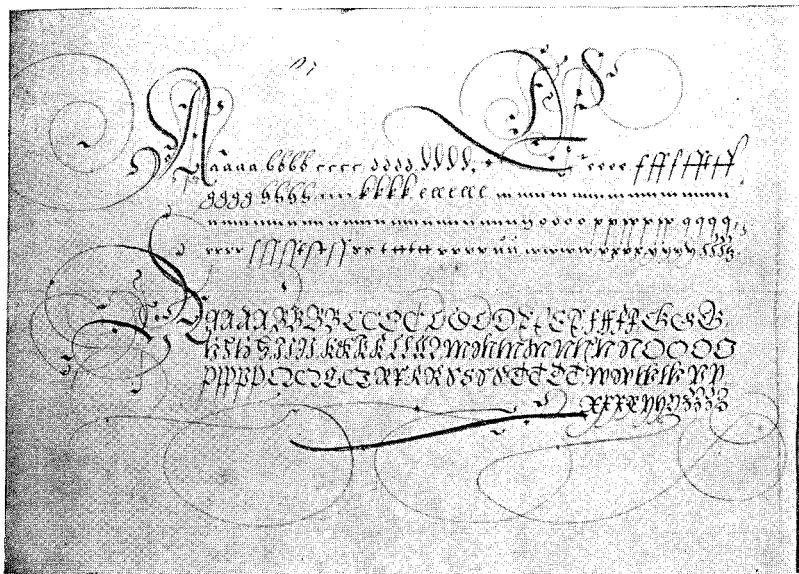
Med Trellunds Død gaar det tydelig nok stærkt tilbage for den danske Skole. Hans Virksomhed er muligvis blevet fortsat af *Rasmus Nielsen*, Skoleholder, der i "Synsforretninger over Skur, Bislag og Rendestene", Okt. 1609 nævnes som boende til Leje i en Gaard i Raadhusstræde. ("Men Rasmus Skolemester skal afskaffe hans Skur og Kjælderhalse"). Her opføres han endnu - i Københavns Jordebog - i 1620.

Trods Kirkeordinansens Forbud begynder nu ogsaa de pri-

vate Skoler at skyde frem. De forskellige Skolemestre og Skoleholdere, der nævnes i "Synsforretningerne" 1609 og i "Jordebogen" 1620 har næppe været ansat af Magistraten.

I 1609 nævnes i *Steynboderne* en Skolemester *Lauritz Jørgensen*, og i en Gaard paa Amagertorv s. A. *Rasmus Jørgensen*, Skoleholder.

15. August 1633 lejede *Johan v. Schlessel*, "Indvaaner og

Skriftprøve af Trellunds "Skrivekunsten".

Skolemester i Kjøbenhavn", Universitetets Gaard norden for Skoboderne ; 2 Aar efter lejer han endnu en Gaard paa Hjørnet af Skoboderne og Klosterstræde, "og som Kristoffer Munk senest iboede"; her kalder han sig "Skoleholder" , og nogle Aar senere indgaar han Kompagniskab med sin Svoger, *Ditmer Bøfke*.

Ingen af dem mægtede dog at løfte Arven efter Peder Trellund, og i 1639 gaar der da atter Bud til Ribe, denne Gang efter Peders Søn, *Villum Pedersen Trellund*, der i 1617 havde optaget Faderens Gerning som "dansk Skoleholder" i Ribe. Nu er det *Magistraten* alene, der optræder som Kaldsmyndighed.

Hans Kaldsbrev af 6. August 1639 lyder saaledes:

"Vi Bargmestre og Raad udi Kjøbenhavn gøre vitterligt, at vi paa farskrevne Kjøbenhavns Bys og Menigheds Vegne haver bestilt og antaget, saa og hermed bestiller og antager ærlig og vel agte Mand, Villum Pedersen Trellund, Bargel' og Indvaaner udi Ribe, her udi Staden en Skale at anrette og hald e, og derudi Ungdammen i danske og Lydske Maal at læse og skrive. saa vel sam udi Regnekansten instituere og undervise, og til større Ungdammens Farfremmelse faruden sig selv en bekvem Pers an til Medhjælp eller Hører selv farskaffe og underhalde og sig i alle Maader hermed saadan Flid og Vindskibelighed anvende, sam han far Gud og alle Gadtfalk kan farsvare efter hans derpaa til as udgivne Reverses videre Farmeldning. og far samme Villum Trellunds tro, og flittige Tjeneste haver vi hannem paa Byens Vegne lavet og tilsagL og hermed lave og tilsige: Først et frit Hus med efterhaanden farnøden Bygning at halde ved Magt og Lige, sam hannem til samme sin Farretning tjenligt og bekvemmeligt være kan.

Far det andet et halvt Hundrede Rigsdaler til Besalning am Aaret, sam Byens Kammer hannem deram aarligen, imedens og al den Stund han samme Bestilling betjener, erlægge skal, og derfaruden sin Løn og Rettighed af dennem, sam Børn til hannem sættendes varder, selv at fardre agappebære, sam ret og billigt eragtes kan.

Far det tredje, at han paa Ovrigheds gade Behag far al bargerlig og Byens Tyngde, i hvad sam helst det være kan, skal være fri og farskaanet, og skal denne hans Bestalling sin Anfang fra Paaskedag førstkommendes 1640 gevinde, hvarefter Byens Kæmner, som nu er eller herefter kammendes varder, sig haver at rette og farhalde."

Da Formaliteterne vat i Orden, fik Villum Trellund imidlertid Betænkeligheder: han vilde ikke forlade Ribe, og Christian d. IV. maatte skikke Brev efter ham: Under 4. November 1639 udgaar der et Kongebrev til Lensmanden paa Riberhus om, at Borgmester og Raad i Kjøbenhavn har klaget til Kongen over, at Villum Pedersen Trellund ikke har holdt den indgaaede Overenskomst; Lensmanden skal derfor tilhold e ham, at han efter sit Løfte snarest indfinder sig.

Omsider beskikker han da sit Hus i Ribe og bryder op. I 1640 køber Øvrigheden i Kjøbenhavn et Par smaa Huse ved Helliggejstes Kirke, norden for Amagertorv, i de saakaldte *Steenboder*, maaske Lauritz Sørensens gamle Skole. Her faar Byens danske Skole nu Lokaler i de følgende 40 Aar.

De to gamle Huse blev straks revet ned, og der opførtes til Gaden et nyt Hus med en hvælvet Port, hvorigennem Natmanden havde sin Gang til Børnehuset. Inde i Gaarden blev bygget et anseligere Bindingsværkshus paa 18 Fag, hvori der blev ind-

rettet Sengekammer, Køkken, Spisekammer, Bryggers og Stald. Skolen har ligget paa det Sted, hvor nu Valkendorfs-gade (tidligere Kokkegade) støder ud til Amager-torv.

Peder Resen har til sine Samlinger gjort et Uddrag af en gammel Skoleprotokol fra den Tid, hvori der findes følgende Oplysninger om *Byens danske Skole*.

"Eftersom udi denne By og Menighed indtil des for en dygtig Skolemester, som godt Folks Børn ndi Skriven og Regnen paa Tydsk og Dansk, saa og udi Bogholden lære og undervise kunde, stor Mangel og Brøst. været haver, saa mange derudover med stor Bekostning og Pengespilde deres Børn derud i at oplære udenlands at forskikke forarsaget været haver, og en Part for stor Penges Udgift ringe nok der lært bleven, og paa det saadant kunde ved bedre og bekvemmeligere Midler forekommes, da haver Borgmestre og Raad efter kg!. Majst.s naadigste Befaling og en Del ,af Borgerskabets egen Begæring ærlig og velagt Mand Villum Pedersen Trellund fra Ribe hid *til* Byen foreskreven, som sig her sammesteds for en Skolemester udi danske og tyd ske Sprog Godtfolks Børn med Regnen og Skriven at informere skal lade bruge,saa og udi Bogholderi dennem, dertil Lyst haver, at lære og undervise, og paa det hannem ej alene en bekvemmelig Plads til slig Skoleholden forskaffes kunde, men og at Natmesterens Gang fra Tugthuset over Helliggejstes Kirkegaard afskaffes og igennem en anden Plads heden forordnes, da haver Borgmestre og Raad med en Del af Borgerskabet for godt og raadeligt eraget et Køb med Iver Kjær om tvende hans Vaaninger liggende s. der ved Kirken næst fra hans Port og ud til Kirkegaarden til forskrevne Skoles og Pladses Fornødenhed afsluttet og hannem paa den ganske Bys Vegne derfor 1800 Rdlr. tilsagt, "" og efterdi Byen saadan en Sum Penge nu at tilvejebringe ikke ved Middel er, og forskrevne Hus til den ganske Menigheds Nytte her sammesteds købes og vedligeholdes skal, da'er saaledes derom berammet og for godt anset, at det ganske hæderlige Borgerskab om en mulig Hjælp dertil besøges skal, at hver noget dertil godvilligen give vilde, forhaabendes det hæderlige Borgerskab til dette velmente Værk sig med en god Vilje lader behjælpelig finde og udi denne Bog, saa vel som de tilforn deres gode Rundhed haver antegnet, iligemaader deres Hjælp skriver."

Efter dette kan "den danske Skole" betegnes som en Art kommunal Realskole, med Undervisning i de Fag - endog Bogholderi -, som hører til praktisk Handelsuddannelse. Byens

, Tilskud til denne Skole overstiger da ogsaa betydeligt, hvad der 40 Aar tidligere blev ofret paa den gamle Trellunds Skole, og Skolepengene har efter Tidens Forhold næppe været helt ringe. Man ved ganske vist intet om de Børn, der søgte den; men Skolemester ens sociale Stilling peger hen paa et fornemt Klien- te!. I Byens Mandtalsliste for 1645 opføres han "med Hustru,

2 Hørere, 2 Dreng 1) og 3 Tjenestepiger" og svarer i Hovedskat 2 Rdlr.

Allerede 2 Aar efter sin Ankomst til København optages han i det fornemme Skyde-Broderskab, 27. Dec. 1642. Under samme Dato indføres i Broderbogen saa højfornemme Mænd som kgl. Majst.s Marskalk Knud UUeldt, Slotsherren paa Københavns Slot, Niels Wind og kgl. Majst.s Staldmester Ahrnt von der Kulow, - usædvanligt Selskab for en Skolemester!

Men Villum Trellund kan ogsaa, ligesom Faderen, mere end sin Børnelærdom. Han havde nydt en lærd Opdragelse; trods borgerlig Fødsel fik han som Barn Tilladelse til at gaa i Sorø Skole, og i sine senere Aar gav han sig af med praktisk Lægekunst. 1652 udgav han - efter kgl. Befaling - et Skrift, "Undervisning i Blodsot" . Han paastaar heri, at han har fundet et ufejlbarligt Middel mod Dysenteri, PelekiaUeber og Pest: ved Malurtøl og Malurtvin har han frelst flere Tusinde Menneskers Liv. Han maa altsaa have haft en udbredt Praxis.

Iover 23 Aar var Villum Trellund Styrer af Byens danske Skole, - til sin Død 1662. Alene ved ham har den været baaret oppe, og nu gaar det med stærke Skridt mod dens Undergang.

Med Valget af hans Efterfølger var Magistraten ikke heldig.

I et Aars Tid var der slet ingen Skoleholder; men omsider fandt man da en ny Kraft, en Svensker *Johan Hildebrand*, "som gav sig an for en italiensk Skrivernester og Bogholder". Hans Skæbne tegnes i Korthed saaledes hos Peder Resen: " ... Han befandtes anderledes og blev derfor ikkun i Bestillingen i 5 Fjerdingaar og af Magistraten kasseret".

Efter ham fulgte Trellunds veltjente Hører *Jens Jensen*, som "i 10 Aars Tid havde undervist Ungdommen her i Staden udi Bogholderi og praktisk Regning".

Ham har de fire Borgere, som af de 32 Mænd er valgt til at revidere Byens Kæmnerregnskaber, stadig et godt øje til. Det var en aarlig tilbagevendende Post paa Regnskaberne, der vakte deres Misfornøjelse:

"Ved Helliggejstes Kirke er en Stadens Gaard og Vaaning

1) *Dreng* kunde i Tidens Skolesprog betyde "Underhører". Efter denne Betydning her har Trellund da haft 4 Medlærere, hvilket maa tyde paa et anseligt Elevantal.

beliggende med fersk Springvand udi, hvor *Jens Jensen*, itzige Skoleholder fri residerer og Ungdommen udi Læsen, Skriven og Regnen informerer. Af Grunden, som tilhører Helligejstes Hospital, betales i aarlig Leje 6 Sldlr. 2 Mk. 11 Sko og i Grundskat 9 Rdlr."

Det var denne Udgift Revisorerne ønskede lagt over paa *Jens Jensen*:

"Den danske Skole ved Helligejstes Kirkegaard, som Byen

Pennens Føring. (Efter Trelunds "Skrivekunsten").

Aar efter andet holder vedlige ... og som Staden med Reparation, Jordskyld og Grundskatters Betaling aarligen bekoster, kunde vel af Skolemesteren selv contenteres og vedligeholdes, eftersom han for aarlig Huslejes Afgifter forskaanes ... og *ingen Børn af Skolemesteren vorder informeret uden Betaling*".

Magistraten svarer herpaa, at "eftersom vore Formænd den danske Skolemester har forskaanet for disse Udgifter, saa beror dette endnu derved indtil videre".

Da denne Meningsveksel 4 Aar i Træk har gentaget sig, . siger Revisorerne endelig i 1677 deres Mening rent ud: De ansaa *Jens Jensen* for uduelig, og "var at ønske, her var en goed

Mester, som Ungdommen udi i perfeet Regning og Skrifuen sampt Pratieh Reehning och Buehhaltung kunde og ville informere, som stilles udi Magistratens gode Eraechtende oe Erindring". Men Magistraten foretog sig stadig intet i denne Sag.

Adskilligt tyder da ogsaa paa, at Skolen, trods al Kritik over Skoleholderen, har været godt besøgt.

I et Inventarium 1676 nævnes' 4 Jernovne, 13 lange "Skiver" (Borde) og en firkantet Skive, 13 lange, gemene dobbelte Bænke og 3 lange Kistebænke, som altsammen tilhørte Byen.

Saa kom de fattige Aar under Christian d. V., hvor Byen maatte afhænde sine Ejendomme, og 1682 solgtes *Den danske Skole* ved offentlig Auktion for 4500 Sletdaler til Kæmner Hans Levisen. Jens Jensen døde i 1694.

Først ved Aarhundredskiftet kommer der en ny Vækstperiode, og der bygges videre efter en Forening af de Retningslinier, vi ovenfor har fremstillet for den *latinske* og den *danske* Skole.

3. PRIVATE SKOLER

DER savnes i de gamle Tider, vi her beskæftiger os med, intet Led i det Skolebillede, vi kender fra vor egen Tid. Ogsaa *den private Forberedesskole* støder vi paa, Skolen, der klarer sig ved de Bidrag, Eleverne yder, og giver dem en Undervisning, der netop er tilstrækkelig til at aabne Døren for dem til en højere Skole.

Den første af den Slags Skoler i København oprettes af en islandsk Student, *Thorlak Thorkildsen*. En gammel Afskrift i Raadstuearkivet under 20. August 1617 meddeler herom, at "hæderlig og veIlærdt Thorlak Thorkildsen Islænder er i Dag fremkommen i voris [Universitetets] Konsistorium, begjærendes ... at han fremdeles maa være under Kjøbenhavns Universitets Jurisdiktion og nyde Privilegier og Friheder som en anden Student, dernæst at han maa holde en liden Børneskole. Herpaa gave Rector og Professores Svar, ikke at ville slaa Haanden af ham, men vilde holde ham fremdeles under deres Forsvar og lade ham nyde Studenternes Privilegiis Frihed, saa længe han er borgerlig Haandtering ubeværet og ikke søger borgerlig Næring ... Dernæst blev ham tilstæd at holde dansk og latinsk Skole, dog saaledes at han ikke længere beholder de Børn, som lære Latin, under sin Disciplin og Lærdom, end de kunne deres Declinationes og Conjunctiones i nogen Maade, saa at de siden kunne læse deres Donatum fuldkommelig i den store ordentlige Skole."

Thorlak Islænder havde, før han modtog denne Tilladelse, i mange Aar opholdt sig ved Københavns Universitet. Sin Skole, holdt han kun gaaende en 3-4 Aar; i 1621 kaldtes han til Præst i Hvidovre, vistnok som den første Islænder, der efter Reformationen har haft præstelig Ansættelse her i Landet. Det var et

ringe Kald, og man tør vel heraf slutte, at det har været smaat med Indtægterne ved Forberedelsesskolen. Han døde allerede Aaret efter (1622).

Snart skyder ogsaa de forbudte *Pugeskoler* op rundt omkring i Staden. En lignende Frihed som ovennævnte har dog maaske været tilstaaet *Peder Simonsen Aarup*, der i 1653 nævnes som dansk Skoleholder i Kannikestræde. Heller ikke han holdt længe ud: allerede i 1659 er han Universitetspedel.

Men i *Københavns Mandtalsliste* for 1645 møder vi en Række Skoleholdere og Skolemestre, der næppe alle har haft lovligt Brev paa deres Virksomhed. I *Skvaldergaden*: Gert Jørgensen, Skolemester. *Lille Kannikestræde*: Margrethe Skoleholders. *Fiolstræde*: Mogens Skolemester og Hans Brun, Skoleholder. *Købmagergade*: David Skolemester. *Springgade*: Morten Skolemester. *Ostergade*: Jocum Hesterborg, Skolemester. *Admiralgade*: Ottneel, Skolemester. *Store Lars Bjørnsstræde*: Peder Svendsen, Skoleholder. *Uden for Osterport*: Johan, Samuel og Rasmus,- alle tre Skolemestre.

Om deres Levevilkaar fortæller Mandtalslisterne kun lidet; som Skatteydere har de ikke været stort bevendt. I Hovedskat betaler et Par 1 Ort, de fleste intet. Til Sammenligning kan tjene, at Villum Trelund staar opført med 2 Rdlr. og 1 Ort.

Vil man derfor kaste Blikket indenfor i den københavnske Skolemesters Stue, maa man søge andetsteds hen: til Landsarkivets Skifteprotokoller.

4. SKOLEMESTRENE KAAR I 17.

AARHUNDREDE

Kommer man et lille Stykke ind over det 18. Aarhundredes Tærskel, faar man straks et nogenlunde klart Billede af de Vilkaar, hvorunder københavnske Skolelærere levede og virkede. De personalhistoriske Kilder flyder her rigere, og vi møc der fastere lovmæssige Bestemmelser for Lærervirksomheden i det hele taget.

Anderledes i 1600 Aarene: Nogen Lærerstand er der slet ikke Tale om. Efter tysk Forbillede søger enkelte virkelig uddannede "Mestre" at hævde deres Lavs Rettigheder mod Fuskere, Brødtvyve og Bønhaser - som oftest uden Virkning. Skolemestre og Skoleholdere, Hørere og Skoleholdersker optræder i broget Blanding - velstillede, agtværdige Borgere jævnsides med fattige og forhutlede Individuer. En Vandring gennem de københavnske Skolestuer i det sidste Par Decennier af Aarhundredet fører os fra den grundejende Skolemesters solide Hus til den lerklinede Rønne, i hvis ene Hjørne der holdes Smugkro og Skole i det andet.

"De smukke Trellunds Mænd", som den jydsk Lokalhistorie med berettiget Stolthed nævner dem, har vi allerede omtalt. De stod i borgerlig Anseelse langt over de fleste af deres københavnske Kaldsfæller.

Men der var ogsaa den berømte "David Skolemester", *David Reich*, som han hed, der ejede en Gaard paa Købmagergade, som i over 100 Aar vedblev at bære hans Navn, og *Jens Jensen* 1) og hans Efterfølger i Gerningen *Filip Hansen*; den

1) I 1714 tilfaldt Jens Jensens Legat - 2000 Rdlr. - Trinitatis Kirkeskole, der stod uden Midler.

sidste ejede Gaard og Grund i Møntergade og efterlod sig ved sin Bortgang en anseelig Formue. Skiftet efter ham er opbevaret:

Hans Ejendom i Møntergade, "Huset, som Enken selv bebor {1706} er med iværende Jernkakkellovne, Panelværk og ellers alt andet mur- og nagelfast beskrevet og vurderet" for 1066 Rdlr. Det er en anseelig Bygning paa fire Fag, to Loft høj og med Kælder under.

Af Guld og rede Penge findes en Guldsignet og 2 Guldringe, 7 Ducater, 16 Specierigsdaler, 1 Ebeneser o. s. v. - alt i alt Guldværdier til 50 Rdlr. Og af Sølv: En Kande paa 76 Lod, en anden paa 58 Lod, et drevet Sølvbæger med forgyldt Dæksel, 28 Sølvskeer, en Sølvkaarde, en Stok med Sølvknap o. s. v. til en samlet Værdi af 178 Rdlr. Tinvarer til 27 Rdlr., Kobber og Malm 20 Rdlr., Linklæder til 200 Rdlr. og Sengeklæder til 84 Rdlr. Der nævnes end videre en Lænestol og 8 Stole med Guldlæder.

Vi fa ar gennem Skiftedokumentet et tydeligt Billede af, hvorledes en velhavende Skolemester paa den Tid gik klædt: Mester Filip har kunnet skifte med "en ny lys Klædeskjole" til 10 Rdlr., en sort til 8 Rdlr. og en brun til 6 Rdlr. Han har - efter Tid og Lejlighed - kunnet optræde med IOen Drap d'Ors Vest" med Guldknapper (8 Rdlr.), en sort Damaskes Vest (8 Rdlr.) eller "en brun Klædes Vest med Guld udgiort og Guldtraadknapper" (8 Rdlr.). Over de smukke Kjoler og Veste har han sluttelig drapperet sig med "en gammel, sort Kappe" (3 Rdlr.). Giv ham nu Sølvkaarden ved Siden eller den sølvknappede Stok i Haanden, og vi har for os den fuldfærdige Jeronimus fra Hølbergs København.

Endelig giver Skiftet et morsomt Indblik i IOen Skolemands Læsning" i 17. Aarhundrede. Mester Philips Bibliotek tæller 68 Numre med over 100 Bind, hvoraf en halv Snes *in Folio*. De fleste er af historisk, geografisk eller religiøst Indhold, ikke altid lige bestemmelige med Vurderingsmændenes Titelbetegnelse (f. Eks. "2de Parter Arent Witfelds Krønike"!); men der findes' ogsaa adskillige, som direkte hører Faget til, saaledes en tysk Bogholderibog in Folio, „5 adskiellige danske og tyske Regnebøger", samt „20 gamle Bøger, tyske, danske og hollandske, mest af Regnebøger". Fortegnelsen kunde i det hele tyde paa, at

Filip Hansen - ligesom enkelte samtidige Skrive- og Regnemestre - havde søgt Uddannelse i Tyskland og Holland.i) Boets "hele Formue og Middel" blev vurderet til 2377 Rdlr. Disse private Mestres Skrive- og Regneskoler blev anset for finere end Vor Frue Latinskole og søgtes af de fornemme Bor-

geres Børn. Hos *David Skolemester* gik saaledes Borgmester Hans Nansens Søn, den senere Præsident Hans Nansen den yngre (1635-1713) og blev oplært i Tysk, Regning og Skrivning; "den berømte Regnemester", kalder Nansen ham i sine Optegnelser.

Lige saa anset var "Mester Nikolaj", *Nikolaj Hofmester*, der ejede en Gaard i Klosterstræde. Af Skiftet efter hans Død 16. Jan. 1693 fremgaar det, at hans Skolelokale har rummet et anseligt Antal Eiever; der opføres 16 Fyrrebænke og 6 Borde. For Vinduerne hang der gule, sribede ostindiske Kattunggardiner.

Det var altsaa Matadorerne. Intet af de øvrige Skifter kan opvise en lignende Velstand. Den 1. April 1705 gøres Boet op efter sal. *Lauritz Petersen*, forrige Borger og Skoleholder i Enken s iboende Lejehus i Henrik Fyrens Gang i Kattesundet. Boets hele Formue er 16 Rdlr. 3 Mk. og 6 Sk., Gælden 15 Rdlr. 1 Mk. og 8 Sko "Til Begravelsesbekostninger" bliver i al Beskedenhed tilovers 1 Rdlr. 1 Mk. og 14 Sko

7. September 1681 skifter *Jesper Hansen*, Skoleholder i Lavendelstræde, efter Hustruens Død med deres "tvende felles Børn", som han lover at ville underholde "med Kost, Klæder, *Skolegang* og anden christelig Disciplin og Optugtelse, Sønnen, til han bliver 18 Aar, og Datteren, til hun kommer i Mands Værge."

Boets Formue er 126 Dir. Nogle Fyrreborde, en Kirkestol og "en lang Bænk" har sandsynligvis hørt til i Skolestuen, hvortil i alt Fald "en Reigne Taufle" til 6 Sko med Sikkerhed kan henføres.

Den 13. Nov. 1695 indfinder Vurderingsmændene sig hos Margr. Jacobsdatter, afg. *Peder Jensen Skolemesters* Efterleverske udi hendes iboende Hus paa den ottende Blegdam uden for

2) Reghebogsforfatteren Niels Mikkelsen i Kolding havde været i Lære i Tyskland. Familiene Trelund og eramer ligeledes (.Toak. Larsen: Dansk . Folkeundervisning S. 111).

Stadens Nørre Port beliggende. Skolebygningen er enkel og fordringsløs: "Huset er eet Loft med højt Halmtag og lerklinede Vægge". Det vurderes med Grund og Bygning til 16 Sldr. Nogle simple Fyrreborde og Træbænke samt "et Blækskrin" minder om den aandelige Idræt, der har været øvet, og hertil føjer sig Rubrikken "Bøger", der har følgende brogede Indhold:

"En Bibel af Christian den femte, 3 andre Kirche Bøger og en Malkeko (!)". De øvrige Genstande i Boet, 4 Stenkrus med Laag, et Glaskrus med Laag, 8 01- og Brændevinsglas, i Forbindelse med et Par meget talende Gældsposter, vidner om hin taalsomme Tid, da det ikke var en fattig Skolemester forment at drive et lidet Bierhverv: Til Jens Andersen Brygger skyldes for 01 9 Rdlr., til Anders Erichsen Brændevinsbrænder "efter Stokkens Udvisning" 2 Rdlr. og 2 Sk., og til Hans Rasmussen Brændevinsmand 2 Rdlr. 1 Mk. og 12 Sko - Efter Fradrag af Gælden opføres Boets Formue til 30 Sldr.

Til Slutning en enkelt Skæbne: den stakkels *Hans Lax*, der ved "sin Kones Persvasioner" og sin egen vildsomme Fantasi bragte sig til Armod og Ulykke.

Den 19. August 1698 Kl. 11 om Aftenen fandt en uhyggelig Begivenhed Sted udi Stadskælderen under Byens gamle Raadhus. "En Mand af Holmen" ved Navn Matthias Ørum og en Studiosus Jens Sørensen Lovmand havde siddet og pokuleret, til de i deres Rus faldt paa at prøve Klinge mod hinanden. Det endte med, at Ørum stak Studenten ihjel, og næste Morgen blev han sat i Fængsel paa Holmen. Der sad han ved sit aabne Gittervindue til gratis Forlystelse for Stadens Borgere, der i de følgende Dage vandrede ud for at tage Synderen i Øjesyn. Ogsaa Hans Lax's Kone "begærede af hannem, at han vilde følges med hende paa Holmen fol' at se den Person, som havde gjort Ulykken". Mandag Aften den 22. August "fulgtes de ad neder paa Holmen", og da Fangen fik øje paa dem, indledede han en Samtale, ifølge Hans Lax's Referat med den meget høflige Tiltale: "Om Forladelse, jeg taler eder til. Bor I her i Byen?" Hans Lax svarede, som sandt var, at han boede i Badstræde og var dansk Skoleholder. Ørum spurgte saa videre, om han ikke nylig havde været i Stadskælderen, hvorpaa Hans Lax gav det undvigende Svar: "Jo, mere end een Gang." Flere Ord blev der ikke vekslet mellem dem den Gang. Men - fortæller Hans Lax videre da de kom hjem, "rørte hans Kone ved hans Samvittighed og sagde: "Mand, du har Synd af, at efterdi du vidste om dette Dødsfald, at du ikke aabenbarer det," - med videre vidtløftige *persvasioner*, som hun har haft til hannern". Han har tydelig nok allerede paa dette Trin af Historien begyndt at ville gøre sig interessant med en forborgten Viden, og denne Tilbøjelighed tager i den følgende Tid ganske Magten fra ham.

Dagen efter træffer han i Baronesse Fuirens Have David Hybener, den-

nes Kone og nogle Gæster. Til dem fortæller han, at "han gik med en stor Uro og kunde ikke sove om Natten for en Drøm, han havde haft." Han skildrede Drømmen for dem, den var meget dramatisk og handlede om Drabet i Raadhuskælderen: Han var kommen ned i Kælderen, og da ingen Svend eller Dreng var tilstede, blev han staaende uden for Døren. Her saa han da "tvende Personer staa og harcellere, begge med deres Kaarder, hvorfor han blev staaende og hørte paa deres Discours og Raillerie". Og han hørte da "den i den brandgule Kjortel, som skulde være Matthias Ørum" sige til den anden: "Lad nu din Hastaleri blive", mens den udi den sorte Kjol, som var den ihjelstukne Jens Lovrmand, blev ved at raillere med sin Kaarde. Da søgte den udi den brandgule Kjol Døren og sagde: "God Nat, Broder, jeg gaar bort." Og som han havde den ene Fod ude af Døren, for den anden ind paa ham og soer, at han skulde bie. I det samme snublede han og faldt med sin venstre Side i den andens Kaarde. Derpaa fulgte et Par Replikker, som tydeligt giver et Billede af en from Sømand overfor en gudsforgaaen Student. Matthias Ørum udbryder straks: "Jesus Hjerte, Broder! hvorledes er det med dig? Jeg frygter, du fik Skade." Men Jens Lovmand kastede sin Kaarde paa Bordet og raabte: "Fanden far i mig, om jeg skader noget I kær dig om intet!" Derpaa tyktes det Hans Lax "at være gangen op af Kælderen og hjem." - Endnu et Par Gange besøgte han Matthias Ørum, sidste Gang kom han endog ind i Fængslet til ham, "hvor mange Folk var forsamlet" , og derefter gik han videre med sin Drøm, der nu var blevet til en virkelig Oplevelse. Saa blev han stævnet som Vidne til Bytinget, hvor han med sin Ed bekræftede hele Skrønen. Havde den været spundet sammen for at redde Matthias Ørum, blev den i saa Henseende uden Betydning: han flygtede itide fra sit livlige Fængsel og gik saaledes ud af Sagaen. Tilbage stod Hans Lax med sit Vidnesbyrd, som Dommerne hurtig fandt var "et overlagt og ilde sammenspundet Værk". Det blev oplyst, at han den skæbnesvangre Aften slet ikke havde været i Stads-kælderen, ingen havde set ham der, - ikke engang Vægteren, der dog under hele Slagsmaalet havde staaet paa en Vintønde lige uden for Døren og smøget Tobak l - Ved Byretten og .siden ved Højesteretsdom af 29. Marts 1699, blev Hans Lax dømt for Mened til at miste sin Boeslod og sine tvende Fingre. Samme Dag blev hans og Konens "Fællesbo og Midler registreret, vurderet og forsegleet". I Skolestuen findes følgende Genstande: Et langt, smalt Fyrrel: iord, 2 Stk. dito, 2 lange Fyrrebænke, 1 gI. Tavolet, en malet Glaskugle og et Strudseæg."

Med denne lille Begivenhed føres vi lige til Porten af den Anstalt, bag hvis Mure i samme Aarhundrede et lidet opbyggeligt Kapitel af det københavnske Skolevæsens Historie blev til: *Tugt og Børnehuset*.